

Hóhérok

A bakó alakja a feudális Magyarország mindennapi életében

Nem mondhatjuk, hogy a hóhérről nem született eddig elég írás. De mintha mindegyik csak a hóhérra, mint az igazságszolgáltatás, a büntetés-végrehajtás „oszlopos tagjára” koncentrált volna. Kevés olyan tanulmányal találkoztunk, amely „emberközpontúan” a hóhérról mint emberről szól. Ez a dolgozat ismeretlenebb területekre kalauzolja olvasóit, meglehetősen figyelmen kívül hagyva a bakó és a jog kapcsolatát. Igyekszünk mindennapi életéről szólni; a kor egyszerű embere szemével nézni e titokzatos foglalatosságot. Arról, hogy milyen módon jelenik meg a hóhér személye a népköltészet, a hiedelmek, a szokásmódok világában. Róla szólunk tehát, de nem közvetlenül. A közvetítő eszköz a közösség; a feudalizmus korának társadalmi erkölce és értékrendje.

Dolgos hétköznapiak

A feudális büntetőjogban a halálos ítéletvégrehajtás feladata nem csupán az élet kioltása; funkciója ennél jóval összetettebb: dominál a nevelő, tanító célzat, az elrettentés, a megszegényítés. Éppen ezért nem volt közömbös, hogy mikor, hol, ki teljesítette a halálbüntetésre szóló ítéletet. Kezdetben a halálos ítélet végrehajtója maga a panaszos fél, illetve a sértett közösség. Létezett olyan középkori szokás is, amikor a bíróság a megölt ronkát hatalmazta fel az ítélet végrehajtására. Más esetben a feladat elvégzése a legfiatalabb városi tanácsos dolga volt. A középkortól kezdve azonban – az emberi szenvedések látványától elrettenve – egyre többen tagadták meg az ilyen „közösségi szolgálatban” való részvételt. Így a virágzó feudalizmusban már állandósult az ítéletvégrehajtó szerepe. Előfordult az is, hogy egy halálra ítélt ember a kegyelemért teljesített hóhéri szolgálatot. Egyedülálló példa erre egy 1669-ben kelt hóhérszerződés:

„... tömösvári Haszán nevű török rab, reméntenen lévén sarczon megszabadulásban; szabad akaratja szerint felvállalta mátul fogva három egész esztendőki az hóhérmesterséget, s végre, hogy az eltvén, megszabadulhasson mostani rabságából. Ki mi is az ő magyar uraitul alkalmas pénzen vévén meg, rendeltünk neki ilyen fizetést. Az szokás szerint,

ezen végház foglyainak három-három forint adatik neki ittváló pénzül. Ha penig vidékre kiviszik... tizenkét-tizenkét forintokkal tartoznak nekie. Annak felette a megírt vármegyék esztendőként hat-hat kila búzáat adnak neki étélre. Ő is magára vállalta, hogy azon hóhérmesterségének jövedelmétül valamennyi kezesség rajta vagyon, és az tömlöcváltságot is meg fogja fizetni. Mellyel megfizetvén mi is fogadjuk, hogy ezen tömösvári Haszán nevű rab... szabadon és békével bocsáttatik..."¹ Leggyakrabban mégis a hatóság által megbízott hivatali, állandó állami alkalmazottak végzik az ítéletvégrehajtást.

Már Rómában ismeretes a *caruifex* és a *lictor* tisztsége. A *caruifex* az alacsonyabb rendűeken (rabszolgákon) hajtotta végre az ítéletet, míg a *lictor* a polgárokon. *Vajna Károly* kutatásai során megállapította, hogy a középkori német államokban is létezett hasonló megkülönböztetés. A bakó a nem megbecstelenítő büntetés végrehajtója (ilyen volt például a pallos általi halál, mely kezdetben és később is főleg a nemesek „kiváltsága”, ugyanis nem jár infámiával). A hóhér rendszeren a bakó alatt és annak szolgálatában állt, s ő végezte az akasztást, a felnégyelést, a megégetést, a keréketörést és az összes kínzást. Ismeretes, hogy a németeknél a bakók egyenesen céheket alkottak. További érdekesség, hogy a hóhér előbb említett alapvető tevékenységéhez járul az ahhoz nem szükségszerűen kapcsolódó *gyepmesterség* űzése is. Furcsa történet az állandó hóhér tisztségének kialakulása Budán. Amikor 1688-ban a kamarai igazgatóság *Pengel János Györgyöt* díjazás nélküli budai hóhérnak felvette, megígérte neki, hogy ha az állást megszervezik, ezt vele töltik majd be. De addig is élnie kellett valamiből, s ez a sintérség volt. Kérésére megtiltották a török foglyoknak és rácoknak, hogy felhasználják az elhullott állatokat, mert ez teszi ki a bakó jövedelmét. Ha valaki ebbe beleártotta magát, érdemtelenné vált a polgárságra, s a hóhérnak kártérítéssel tartozott. E mesterségre más aligha vállalkozott, mint a társadalmon kívülinek tekintett hóhér. S ha nincs is rá adat, hogy Magyarországon bármilyen szempontból megkülönböztették volna a bakót és a hóhért, s arról sem, hogy a bakók céhekbe tömörültek volna; pontosan tudjuk, hogy a közösség munkájukat kezdettől fogva megalázonak tekintette.

A hóhér megvetés tárgya lett. Ezt bizonyítja, hogy Debrecen városában *Frey János Gáspár* hóhért 1737-ben tanúsított sikeres orvoslataiért Károly császár és király a tisztességes polgárok közé fölvetve.²

Különös dolog egyébként, hogy a közfelfogás szerint a hóhérral, hóhérpallossal való érintkezés becstelenné tesz. Egy pesti szabó a kivégzésre vitt *Kandó Mátyásnak* megtörölte az orrát; így a bakó embereivel való érintkezésért majdnem elveszítette a kenyerét. *Hoffmann* budai vöröstímár kötelet adott el a hóhérnak, céhe ezért eltiltotta tőle legényeit. Máskor egy szabólegénynek tiltotta meg a budai tanács, hogy együtt igyék a hóhérral.³

Még gyermekeit is becstelennak tartották. Erről tanúskodik egy 1756-os helytartótanácsi rendelet, mely a hóhérok gyermekeit a közönségesen azokra hátrított becstelenség alól felmentette.⁴ Így alakult ki az a szokás, hogy a hóhérmesterség apáról fiúra szállt. Sőt. Volt idő, amikor csak egymás között házasodhattak. E szomorú foglalkozás öröklődése és a hóhérdinasztiák kialakulása érthető, hiszen a középkori felfogás szerint a becstelenség öröklődik. Nagyon sok céhlevélben olvasható: „*az inasjelöltről meghatározott számú mester kezessédjék, hogy nem hóhér, vagy egyéb becstelen ember leszármazottja*”.

Az általános megvetésen túl az egyház is mint „tisztátalan” embert kezelte: a templomban családjával külön helyen ültek, úrvacsorán pedig az utolsó hely illette meg (ha ugyan ki nem zárták belőle). Ezért egy rendes életvitelű hóhér igyekezett az egyháznak nagy adományokat adni, és zarándokúton részt venni.

Gyakran a városon kívül, külön lakott, visszahúzódva élt. A vendéglőben egyedül evett és ivott.

Később (talán a rendeletek hatására) sok helyen alábbhagyott a közösség ellenszenvé. Az 1830-as években *Szlubán Józseftől*, az utolsó szegedi hóhértól már szinte egyáltalán nem idegenkedtek a polgárok. Nem lakott külön sintérházban, csak a legényei. Neki magának a városban volt lakása. Rendesen eljárt még kávéházba is. Leányát pedig céhbeli „rendes ember”, egy késes vette feleségül.⁵

A hóhérok kvalifikációjáról elég pontos ismereteink vannak. Egy 1814-es 17812. szám alatt kibocsátott helytartótanácsi rendelet meghagyja, hogy a „*halálraítéltek biztosabb végrehajtása tekintetéről kellő képességgel bíró hóhérok állandósítsassanak.*” Általában írni-olvasni tudást és gyakorlati jártasságot kívántak meg tőlük. Később, 1880. augusztus 9-én (2106. szám alatt) kiadtak egy igazságügy- miniszteri rendeletet, melynek 3. pontja így szól: „*halálos ítélet végrehajtására csak oly egyén alkalmazható, aki hiteles okmányokkal képes igazolni, hogy teljesített...*” (1900-tól pedig a hóhériküldetés kérelmével a budapesti királyi ügyészséghez kellett fordulni, mivel már csak egy volt az országban, s állami szolga lévén, a budapesti királyi ügyészség rendelkezett vele.) Régen sem voltak sokan. Általában a nagyobb városoknak volt állandó hóhéruk.⁶

Minden ítéletvégrehajtó a hóhéri munka megkezdése előtt *mesterpróbát* tett. Ezt több hónapos, fölakasztott állatokon való gyakorlás előzte meg. A vizsgán és utána is minden egyes jelöltnek nagyon kellett vigyáznia, mert a nép bosszúja sikertelenség esetén irgalmatlan volt. A középkori hóhérok tanítása szerint a mestervizsgán a legfontosabb a nyugalom és a bátorság. Mindkettőhöz a fiatal pribék atyja révén juthat, ezért az első kivégzés előtti órában az idős hóhér felvágta ereit s a friss embervért – mint a bátorság biztos zálogát – egy pohárban gyermekének nyújtotta...⁷

Nagyok voltak a követelmények. A hóhérnak „*ismernie kellett a kínvallatás minden fokozatát, tudnia kellett, hogyan kell levágni a kezét vagy az ujját, az orrot vagy a fület, hogyan kell tüzes fogókkal tépni és bélyeget égetni az arcra. Végül pedig tudnia kellett helyesen akasztani, a pallost biztos kézzel kezelni, a kerékkel a csontot miszlikre aprítani, a Szegény Bűnöst vízbe fojtani és felnégyelni. Hibát vagy kontár munkát nem engedhetett meg magának.*”⁸

Még idősebb hóhérnál is előfordult, hogy egy-egy vágást elhibázott. Ez igen nagy vétésnek számított, s a forrásokban több olyan példát találunk, amikor a hibázó hóhért megdorgálták, ismétlődés esetén megfenyítették feljebbvalói. Álljon itt bizonyítékul két „műhiba”:

1806-ban, a bankócsinálás miatt elítélt *Schirmer János* esetében a hóhér a palloscsapást valamivel alább tevén, a rab nyakát el nem ütötte ugyan, de mégis annyira kivágta, hogy a feje egészen félrekonyult. Ezután még két vágást és egy rántást kellett végezni pallosával.

Tóth Zsuzsanna ügye: „Mivel ez alkalmatossággal hitelesen jelentetett, hogy a hóhér nem a megkívánható módon járt el kötelességében, mivel az említett szerencsétlennek fejét két csapással sem egészen vágta el, ahhoz képest az ez alkalommal személyesen jelenlévő főszolgabíró Kis László úrnak szóval meghagyatott, hogy a hóhért hivassa maga elébe és ezen tetteért hathatósan megdorgálván, adja tudtára, hogy, ha ismét ilyen vigyázatlanságba fog tapasztaltni, a fenyíték el nem kerülendi.”

Az ilyen jellegű hibák elszaporodása miatt alakul ki az ún. *hóhérszék*. Ha minden próbán tisztességesen helyt állt, a hóhért kinevezte a „Magas Kínzó Törvényszék”. Felesketés után megkapta a bíraktól hatalmi jelvényét (s egyben munkaeszközét is); a pallost, amellyel ünnepélyes alkalmakkor megjelenni tartozott. Felmentése után csekély összegért magával is vihette. A kovácstól kikerült és még nem használt pallos volt a *szűzpallos*. A felvidéken – német példa alapján – szokás volt, hogy fővételhez a városházáról két tanácsos hozta el a pallost. A hóhér az általuk tartott hüvelyből kihúzta, s a lefejezés után szinte szertartásos formában megtörölte a lenyakazott ruhájában, majd visszatette hüvelyébe. A pallost a városi fegyveres polgárőrség kíséretében vitték vissza a tanácsosok a városházára. Ez volt a szokás például Kassán és Lőcsén is.⁹

Nemcsak a hatóság tulajdonában lehetett a pallos. Sok esetben a hóhér a sajátját vitte a kivégzésre. Már szóltunk a szokásról, miszerint a foglalkozás öröklődött; a pallost is örökítették nemzedékeken át. Mindaddig, amíg száz kivégzés nem történt vele. Akkor el kellett ásní. Érdekesség, hogy a Szepességben különböző díjszabás járt a hóhérnak, aszerint, hogy a fővesztést a tartomány pallosával vagy a sajátjával végezte el.¹⁰

Főlesketett szolgák

Nemcsak a hóhér volt főlesketett szolgája a törvényhatóságnak, hanem a segédje is. Minden hóhér két segédet tarthatott, akiket tanított és a kivégzésekre magával vitt. Ezek segédkeztek neki. Ha a hóhér megbetegedett, helyette elvégezték a munkát. Üresedés, azaz a „mester” halála esetén a pályázó segéd szolgálati bizonyítványa mellett a bírósági küldött „helyettesítést igazoló tanúsítványa” igazolta gyakorlati képességét. E gyakorlat ideje egyébként nem volt meghatározva. A segédek csúfolását (mely igen gyakori volt) szigorú szabályok tiltották: a gúnyolódásért a férfiak 24 pálcát, a nők 24 korbácsot, a gyerekek pedig ugyanannyi vesszőcsapást kaptak. Az intézkedés célja az volt, hogy a hóhér ne szenvedjen hiányt inasokban.¹¹

A hóhér az öt alkalmazó testülettől rendszeres évi javadalmazásban részesült, mely időről időre változott és egyéb ellátmányokkal egészült ki.¹² Az 1820-as években a hóhér fejenként 12, a 40-es években 40 pengő forintot kapott.¹³

1857-ben az addigi 400 forint mellé 100 forint napi átalány és 120 forint lakpénz járult. Az „alapfizetés” Vajna korában 800 forint volt. Ezenkívül működési díjat is kapott. Íme, egy 1777-es példa a sok közül:

- egyszerű lefejezés és akasztás fejenként 12 Ft,
- öngyilkos tettes eltemetéséért 6 Ft,
- ha az elítélt kegyelmet nyert, de a hóhér a végrehajtáshoz szükséges eszközöket már beszerezte 6 Ft,

- ha a végrehajtás helye a hóhér lakhelyétől távol volt, távolléte idejére naponként 3 Ft,
- segédek 1 Ft 30 kr.

S mindehhez járultak a viteldíjak, melyeket a közkincstárnak meg kellett térítenie. E díjszabás taksái 1835-ben körülbelül a duplájukra emelkedtek.

Egyéb, nem halálos ítéletek végrehajtásáért is külön díj járt. A vallani vonakodó vádlottat köteles tortúrával beismerésre kényszeríteni. Néhány 18. századi adat szerint kiherélésért 3 Ft, megvesszőzésért és bélyegzésért 48 dénár, kézlevágásért, nyelvkimetszésért 1 Ft 2 dénár járt.¹⁵

A ránk maradt forrásokból látható, hogy nem csupán pénzbeli juttatások illették meg a bakót. A lakóhelyétől távolabb eső kivégzésekre mindig kíséretet kapott, sokszor a viteldíjat is fizették. Egy debreceni adat szerint lakást is kellett adni a mesternek, mert különben aligha kapott volna bérbe házat a városban. Aztán következnek a természetbeni juttatások: a munkanapi ételmezés (ritkábban ételmezési díj, pénzben), emellett búzát, árpat és szekérfát is kaptak. Debrecenben az állandó hóhérnak például a fizetség mellett 6 köből búza, 6 köből árpa és 12 szekérfa járt a 18. század első felében. Nem szólva arról, hogy gyepmesterként további jövedelemre tett szert.

Pozsonyban a 15. században a bakó rendes heti bére mellett (mely 200 dénár volt) „udvari öltönyt”, cipőt is kapott a heti 100 dénár borralalóhoz. Debrecen város statútuma 1671-ből úgy rendelkezik, hogy a halálraítélt emberek ruhái közül a felső ruha a városi szolgákat, az alsó ruha és a csizma a hóhért illesse. Békés megyében 1716-ban Pocsay Ferenc évi fizetése mellé posztkőpenyt, dolmányt, nadrágot, fekete kalapot és két pár csizmát is kapott.¹⁶

Úgy tűnik, általános szokás volt a csináltatott ruha mellé, hogy a halálraítélt ruháját a bakó kapta. Ismert példája ennek, hogy a tizenhárom aradi vértanú öltözékei is mind a hóhér birtokába kerültek. De nemcsak általános, hanem ősrégi is volt ez a szokás, hiszen Jézus ruháit is maguknak tartották meg hóhérai...

Még maradjunk egy kicsit az öltözéknél: a bakót meghatározott egyenruha viselésére kötelezték; ha máskor nem is, de a kivégzésnél feltétlenül. Általában vörös palástot és széles pallost hordtak, de nézzünk néhány példát a pompázatos színkavalkádból.

Caraffa hóhérijai (harmincan voltak) *zöld ruhában* jártak.

A körmöcbányai hóhér ruhája *piros* volt, úgyszintén a szegedié. A pesti hóhér magyaros szabású *piros ruhát* viselt. Kornberger egyenruhája *kék színű* volt, ezüst zsinórral. Kozarek *fekete szalonruhában* működött.¹⁷

Az abszolútista kormány a hóhért *tisztviselői rangra* emelte és fekete pantallóba, sárga gombos piros frakkba öltöztette. A nadrágon arany paszomány vonult végig. Az egyenruhát piros tollbokrétaival ellátott fekete, félrecsapott kalap egészítette ki.¹⁸

A nevük is legalább ilyen változatos volt. A kivégzések és bizonyos másnemű büntetések végrehajtásával foglalkozó személynek, a hóhérnak (Vajna szerint) a legrégebb magyar neve a *bitó* volt. De nevezték *bakónak* vagy *bákónak* is. Gyakran találkoztunk a *mester*, ritkábban a *szépfűző mester* elnevezéssel is. Debrecenben *perdőnek* vagy *perdőnak* nevezték. A 16. század elejétől ismeretes a *hóhér*, illetve a *hóhár* elnevezés, mely utóbbi a 18. század végéig él. Sokszor feltűnik a *hengér* vagy *henger* szó, amely a nép ajkán élt.

Álljon itt példa a Szabó Orsika című balladából: „Aj, a gödör készen, tövissel berakva! Segesvári hengér a kezét megfogá. Gödörhöz hurcolá...”

A 17. század elején írónk *börtönnek* vagy *bertennek* nevezték. Ez abból ered, hogy a hóhér egy személyben tömlőcstartó is volt.

Találkozhatunk még a latin *carnifex* (elvétve a *lictor*) elnevezésekkel is.

A *poroszló* törvényszolgát jelentett, de sokszor (a kétféle munka egy személy általi ellátása miatt) a hóhérral azonosították.

A bakó szó szinonimájaként egyes szótárak régebben feltüntették a már elfeledett *tor-tor* kifejezést is.

Sokrétű feladatuk miatt találkozhatunk a *kutyapecér* (pecér), *gyepmester* elnevezéssel is.

Egerben a hóhérlegényeknek is külön elnevezésük volt. Funkciójuk a *serha* és a *jeskó* elnevezés alatt volt ismeretes. A *serha* erkölcsrendészeti alkalmazott volt, aki alkalomadtán a kiszabott ítéleteket is végrehajtotta. A *jaskó* elnevezésű pecér tevékenységi köréhez bizonyos köztisztasági feladatok is hozzátartoztak, így például a dögeltakarítás.¹⁹ A serhát néhol *sarkának* is hívták.

Molnár Adél

Felhasznált irodalom

1. **Pandula Attila:** Kivégzés és megszégyenítés a régi Magyarországon (Kiállítási katalógus, Eger, 1972)

2. **Vajna Károly:** Hazai régi büntetések I–II. (Lőrintz, Bp., 1906–1907) II/216. o.)

3. **Bónis György:** Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708 (Bp. 1962.) 51. o.

4. **Vajna i.m.:** II/216. oldal

5. **Tömörkény István** közlése IN: Vajna i. m.: 217. oldal

6. **Vajna i.m.:** II/217–218. oldal

7. **Temesváry Ferenc:** Büntetőeszközök a régi Magyarországon (Savaria Múzeum, Szombathely, 1970), 42. o.

8. **Dirchard van Dülmen:** A rettenet színháza (Századvég, Bp., 1990) 87. oldal

9. **Pandula Attila:** A hóhérpallos (Jogtörténeti Szemle, 1987/2) 80. oldal

10. **Pandula Attila:** A hóhérpallos... 79. oldal

11. **Pandula Attila:** Kivégzés... 31. oldal

12. **Érdekesség Varga Endre** könyvé-

ből (Úriszék 16–18. századi perszövegek. Akadémiai Kiadó Bp. 1958) 394. oldal „Az úriszék tartásainak költségeihez az uradalmak jobbágypai úrbéri teherként tartoznak hozzájárulni, és a hóhér bérét is nekik kellett fizetniük.”

13. **ifj. Dombóváry Géza:** Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében a 19. század első felében (Bp., 1906) 386. oldal

14. **Vajna i.m.:** II/218. oldal

15. **Vajna i.m.:** II/218. oldal

16. **Vajna i.m.:** II/221–222. oldal

17. **Kornberger Mihály** 1849–1867-ig budai hóhér. Őt Koracsek Ferenc követte, aki „M. Kir. hóhér”, vagyis állami hóhér. Elődei ugyanis „városi” vagy „megyei” alkalmazottak voltak. IN: Vajna i.m.: II/223. oldal

18. **Vajna i.m.:** II/223. oldal

19. **Pandula:** Kivégzés... 37. oldal